

BÜTÇE POLİTİKALARININ MİKROEKONOMİK ETKİLERİ

Fehim Bakırcı

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Özet

Bu çalışmada devletin bütçe politikalarındaki değişikliklerin bireyler ve firmalar üzerindeki etkileri teorik olarak irdelenmeye çalışılmıştır. Bütçe politikalarındaki değişimler genellikle bütçe gelir ve giderlerinin artırılması veya azaltılması şeklinde oluşur. Ancak bu değişimler çoğunlukla, değişen ve günden güne karmaşık hale gelen ekonomik yaşam nedeniyle daha çok gelir artışları şeklinde yansımaktadır. Bütçe uygulamalarındaki bu değişimlerin tüketici ve üreticiler üzerindeki etkileri gelir ve yansımaya etkisi ve harcama etkisi olarak iki farklı sonuç doğurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, Tüketici, Firma

Abstract

Microeconomics Effects Of Budget Policies

This paper examines theoretically effects of variations of government budgets on the individuals and firm. In generally the variations of budget policies brings increase or decrease of income and expenditure of budget. Howeve, this variations happens usually as increases of income because of from day to day complex and changing economics life, effectts in consumer and firm of this variations of budget applications brings two different results as income and reflection effects and expenditure effect.

Key Words: Budget, Consumer, Firm

1.GİRİŞ

Toplumsal yaşamın gereği olarak beliren ortak ihtiyaçları karşılama zorunluluğu, üretim ve tüketimin arasında kaynakların optimal dağılımını zorunlu hale getirmiştir. Toplumsal yaşamın sürekliliği için, bunun bir dizi kararlar alınarak bir düzen içerisinde işletilmesi gerekmektedir. Çağdaş yaşam şartlarında bu düzeni kuran ve işlerliğini sağlayan “devlet”tir. Bireylerin ortak ihtiyaçlarının makro anlamda ifadesi olan “kamusal ihtiyaçlar”, “kamusal hizmetler”i gerektirir. Devletin bu hizmetler nedeniyle yaptığı gelir ve giderler arasında uyumlu ve dengeli bir bağıntı kurduğu araç ise “bütçe”dir.

Devlet, ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek ve ekonomik dalgalanmalarla mücadele edebilmek için gelir ve giderlerin akışını düzenlemek zorundadır; özellikle enflasyonist baskının yoğun bir şekilde yaşandığı dönemlerde ekonominin istikrara kavuşması için, eşit bir ulusal gelir paylaşımı için bütçe politikaları kullanılır (Musgrave, 1980, :69-87). Genel olarak bütçe politikaları; bütçedeki gelir ve giderlerin hacminin değiştirilmesiyle kısa ve uzun vadeli ekonomik istikrarı sağlamak, iktisadi büyümeyi sürdürmek vb. ekonomik hedeflere ulaşmanın yanı

sıra, birey ve firma bazında fiyat istikrarı, gelir dağılımı, tüketim, tasarruf ve üretim sahasında kaynakların etkin kullanımında kendini gösterir (Coşkun, 1994,:13). Enflasyonist baskıların azaltılmaya çalışıldığı dönemlerde devlet, genellikle harcamaları kısarak özellikle borçları ve faizleri ödemek için gelirleri artırmaya çalışmaktadır. İstikrarın sağlanması amacıyla uygulanan bu politikanın piyasaların işleyişine ve bireylerin harcama/tasarruf kararlarına nasıl bir etki yapacağı, bu çalışmada teorik olarak irdelenmiştir.

2. BÜTÇE POLİTİKALARININ GELİR VE YANSIMA ETKİLERİ

Türk bütçe sisteminde devlet gelirleri bütçe kanununun ikinci maddesinde B bendi olarak gösterilir. Gelirler maddesinin temel kalemi vergi gelirleridir. Bu kaynak bütçenin genellikle %85-90'ını karşılamaktadır. Vergi dışındaki devlet gelirleri; devletçe işletilen kurumların hasılatı, petrol ve maden kanunlarına dayandırılarak alınan paylar, merkez bankasından sağlanan gelirler, devlet mallarının kullanım bedelleri ve vergi cezalarından oluşmaktadır. Ayrıca özel gelirler ve fonlar da devlet gelirleri arasında yer almaktadır. Bu gelirler arasında en önemli kalemi “*karşılık paralar ve proje kredileri*” hasılatı teşkil eder (Özer, 1987, :25-27, Erginay, 1985, :32). Son dönemlerde uygulanmaya başlayan, zorunlu tasarruf fonu, kamu ortaklığı fonu, konut edindirme fonu, istikrar fonu, akaryakıt fonu ve deprem fonu gibi fonlar da devlet gelirleri arasında küçümsenemeyecek bir paya sahiptir.

Bu sayılan gelirler içerisinde piyasalar üzerinde en çok etkiye sahip olan firma ve tüketici kararlarını etkileyen en önemli kalem şüphesiz vergi gelirleridir. Bunlar; üretim kapasitesi, yatırım kararları, kar oranları ve maliyetler yoluyla firmaları etkileyebileceği gibi, marjinal tüketim ve tasarruf eğilimlerinin oluşumu, gelir dağılımı, kullanılabilir gelir gibi faktörler yoluyla da bireyleri etkileyebilmektedir.

Bütçe politikalarının etkilerini tespit edebilmek için öncelikle ne tür etkileri ele alacağımızı, hangilerini ölçeceğimizi belirlememiz gerekir. Öncelikle ekonominin dengede olduğu ve bu dengenin bütçe politikalarında yapılan bir değişiklikte bozulduğunu düşünelim; Bu değişiklikte, yeni bir dengeye ulaşmaya kadar ekonomide bir takım tepkiler oluşur. Bu yeni oluşumla başlangıçtaki statik durumu karşılaştırdığımızda elde edeceğimiz sonuçlar, politika değişikliği neticesinde ortaya çıkan ekonomik değişiklikler olacaktır ki, bu süreç ekonomide ortaya çıkan toplam değişimleri yansıtır.

Bütçe politikalarının ekonomik etkilerini toplam olarak tespit etmekle olay sonuçlanmaz. Önemli olan bu etkilerin nasıl ortaya çıktığını da tespit etmektir. Mesela, kaynak transferi ile kamu harcamaları mal ve hizmet üretimi için kullanılmış olabilir. Ekonomik etki yansıma suretiyle her hangi bir bütçe politikasıyla (gelir, harcama, borç v:) ortaya çıkmış olabilir. Bütçe politikasındaki

değişmeler en son olarak milli hasıla veya reel milli gelir seviyesinde de önemli değişikliklere yol açabilir. Bu etkiler de hasıla etkileridir.

Bütçe politikalarının uygulanabilmesi ve sonuçlarının tespit edilebilmesi, daha da önemlisi bu sonuçların uygulanan politikaların gereği beklenen sonuçlar olması bir zamanı gerektirir (Musgrave, 1987, :1-10).

2.1. Bütçe Politikalarındaki Değişmelerin Etkileri

Bütçe politikalarındaki değişmelerin ekonomik ölçümleri; kaynak transferi, yansımaya ve hasıla etkileri olarak yapılabilir. Daha pratik bir yaklaşımla bu etkileri; vergi politikasındaki değişmeler, harcama politikasındaki değişmeler ve her ikisinde aynı anda oluşan değişmeler şeklinde klasik bütçe anlayışı yaklaşımıyla çeşitlendirmek mümkündür. Ayrıca bu değişmeler telafi edici bütçe sistemi içerisinde de ele alınabilir.

2.1.1. Vergi Politikasındaki Değişmeler

Vergi politikasındaki değişmeler, kamu kullanımı için yapılacak olan kaynak transferlerinde her hangi bir değişiklik yapılmasını gerektirmez. Vergilerin iktisadi etkileri aslında biri diğerini tamamlayan iki ayrı olaydan doğar. Birincisi, vergi otoritelerinin bireylerin gelirlerinden bir kısmını almaları olayı, ikincisi ise elde edilen bu iktisadi değerlerin harcanması nedeniyle doğan olaylardır.

Vergi politikalarındaki değişme, vergi oran ve matrahlarının artırılması, bütün kaynakların vergilendirilmesi, vergi indirim, muafiyet ve istisnalarının uygulanması şeklinde gözlenebilir. Ancak bunlardan daha önemlisi kayıt dışı ekonominin yeni politikalarla kayıt altına alınıp vergi gelirlerinin artırılmaya çalışılmasıdır. Bu politikalar vergiyi ödeyen bireyler ve firmalar üzerinde bazı iktisadi sonuçlar doğurur. Bu sonuçlar; ödenen verginin miktarı, gelirden, servetten veya harcamalardan alınması, verginin alınma şekli, vergi ödeyenin ekonomik ve sosyal durumu, gelir düzeyi ve tüketim alışkanlıkları, bir vergi mükellefinin bir diğeri hakkında elde ettiği bilgi derecesine göre olumlu veya olumsuz olabilir.

Vergi bireyin gelirinde ve servetinde bir azalmaya sebep olarak, gelirden tüketime ve tasarrufa ayrılan miktarı azaltır. Bu yapıyla vergi gelir ve refah etkilerini doğurur. Bireyin marjinal tasarruf eğilimi sıfır ise ödediği vergi miktarınca geliri azalacağı için tüketimi de azalacaktır. Marjinal tasarruf eğiliminin sıfırdan farklı olması durumunda marjinal tüketim eğiliminin büyüklüğü oranında tüketim, tasarruf eğiliminin büyüklüğü oranında da tasarruf azalacaktır. Yani hem tasarruf hem de tüketim miktarı olarak bu değişiklikten etkilenmektedir.

Verginin bireyler üzerindeki diğer bir etkisi de ikame etkisidir. Gelir vergisi artması, bireyi çalışmasını kısarak boş zamanı tercih etmeye yönlendirebilir. Gider vergilerinde ise vergili malların yerine vergisiz malların tüketimine yönelme olur veya vergili malların tüketiminden kaçınılır. Bu durumda tüketimin azaltılmış olması tasarrufun artması anlamına gelmektedir. Vergiler genel olmadığı zaman iş

gücü de vergisiz alanlara veya verginin az olduğu alanlara yönelir. Verginin ikame etkisi ile birey tüketimini veya emeğinin arzını kısarak tepki gösterir ise bir refah kaybı ortaya çıkar.

Verginin bireyler üzerindeki olumsuz bir etkisi de vergi kanunları çerçevesinde vergi yükünün eşitsiz dağılımıdır. Yatay eşitliliğin sağlanamaması ve kanunlarda boşlukların bulunması bu olumsuzlukları ortaya çıkarır (Arsan, 1986, :64)

2.1.2. Harcama Politikasındaki Değişmeler

Vergi gelirlerinin sabit olması halinde harcama politikalarındaki değişmelerin ekonomik yönden etkileri parasal ve reel olarak ortaya çıkmaktadır. Parasal harcamalardaki artış durumunda kamu kullanımı için yapılan kaynak transferlerinin miktarı da artırılmaktadır. Bu değişikliğin gelir dağılımı üzerinde yol açtığı etkiler özel harcama yansımaları olarak tanımlanır. Kamu harcamaları artarken normalde vergi gelirlerinin de artırılması gerekmektedir. Vergi gelirleri harcamaları karşılayacak düzeyde artırılmayınca enflasyonist süreç başlamış olur. Harcamaların azaltılması durumunda ise, deflasyonist sürecin gelir dağılımı üzerindeki etkileri gözlenir (Musgrave, 1987, :14-20).

Vergi ve harcama politikalarının her ikisinde de bir ayarlama yapılarak ekonomik süreç işletilebilir. Harcamalardaki bir artış, vergilerdeki artışla finanse edilerek denk bütçe yansımaları düşüncesi ile, diferansiyel vergi ve harcama yansımalarında olduğu gibi enflasyonun ve deflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkisi giderilmiş olur. Bu açıdan avantajlı bir yaklaşım tarzıdır.

Telafi edici bir bütçe sisteminde ise, vergi ve harcama fonksiyonundaki değişmeler sadece fiyat seviyesini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda istihdam seviyesini de etkileyebilir. Böylece iradi olmayan işsizlik ve gelir dağılımı ile ilgili değişmeler biçiminde oluşan Keynesyen modelin hasıla etkileri özel yansımaları kavramı ile açıklanabilir. Vergi oranlarındaki bir düşüş, kamu kullanımı için gerekli kaynak transferini değiştirmediği halde özel kullanım için gerekli hasılayı artırabilmektedir. Vergi oranlarındaki bir artış ise, tersi bir etki oluşturabilmektedir. Mal ve hizmet harcamalarındaki bir artışın etkisi ise, özel ihtiyaçların giderilmesi için gerekli kaynakların kullanımını azaltmaktan çok artırmaktadır. Ancak hasıla ve istihdam seviyesindeki bütün bu değişmeler gelir dağılımına bağlıdır. Gelir dağılımı böyle bir değişime uğradıktan sonra ekonomik değişkenlerde, kısmen veya tamamen farklılaşmalar olacaktır. Yani bir zemberek etkisi kendini gösterecektir (Tüsiad, 2000, :14-15).

Bütçe politikalarındaki bu ve benzeri değişmeler yansımaları yoluyla gelir dağılımına etkide bulunabilmektedir. Bütçe politikalarındaki değişmelerin etkisi Lorenz Eğrisinde eşitsizlik eğrisinin yer değiştirmesi şeklinde ortaya çıkar. Bu eğrilerin önceki ve sonraki eşitlik katsayılarının birbirine oranı bütçe politikalarındaki değişimin gelir dağılımı üzerinde neden olduğu değişikliği veya

yansımayı gösterir. Bu oran birden büyük ise, bütçe politikasının yansıması artan oranlı ve olumlu, bire eşit ise nötr veya yansıma olmamış, birden küçük ise yansıma azalan oranlı olmuştur (Musgrave, 1987, :31).

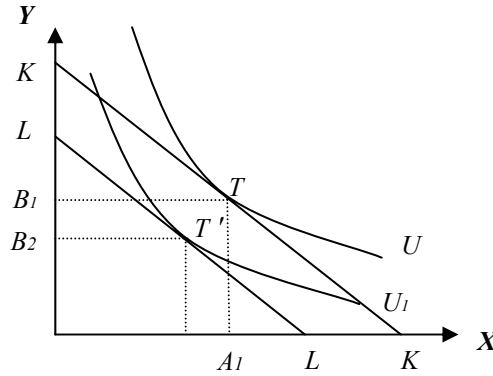
Gelir dağılımını dengeli hale getirmek için bütçe politikalarında devlet, amaç olarak vergileri kullanabileceği gibi, vergilerin harcanması sırasında çeşitli halk katmanlarının farklı ölçülerde harcamalardan yararlanmasını da sağlayabilir. Böylece gelir dağılımını oransal olarak dengeye yaklaştırır. Bu uygulamalar gelir eşitliğine ulaşmada iki önemli araç olarak görülmesine rağmen, gelirin vergiler yoluyla yeniden dağılımını büyük ölçüde ütöpik olarak değerlendiren görüşler de mevcuttur (Aksu, 1993, :83).

2.2. Götürü Vergilerin Mikroekonomik Etkileri

Götürü vergiler; bireylerin geliri, tüketimi, serveti veya diğer mali olanaklarını göz önünde bulundurmaksızın ve bireysel ayırım yapılmaksızın sabit miktarlarda alınan vergilerdir. Bu tür vergiler her ne kadar ampirik araştırmalarda harcama ve tasarruf üzerinde etkisiz gibi değerlendirilmiş olsa da açıkça kullanılabilir geliri azaltan türden vergilerdir. Harcama ve tasarruflar üzerinde etkisinin bir sonucu olarak bireylerin çalışma isteklerinde de bir azalma yapabilir (Büyükerşen, 1974, :10-15).

2.2.1. Bireyler Üzerindeki Etkileri

Götürü vergi, temelde bireylerin harcama bileşimini değiştirmektedir. Tüketim malları üzerinden alınan bir götürü vergi, tüketim sepetinden o mal veya malların çıkarılması neden olabilir. Basit bir şekilde ifade edilirse; Şekil 1'de tüketici KK bütçe doğrusu ile u kayıtsızlık eğrisinin kesiştiği T noktasında dengededir. Harcamalar üzerine konulan bir götürü vergi tüketicinin harcamasını kısacağı için yeni denge T' noktasına kayacaktır. Kullanılan mal bileşimi de $A1B1$ 'den $A2B2$ 'ye değişecektir.

Şekil. 1: Götürü Verginin Tüketici Dengesini Değiştirmesi

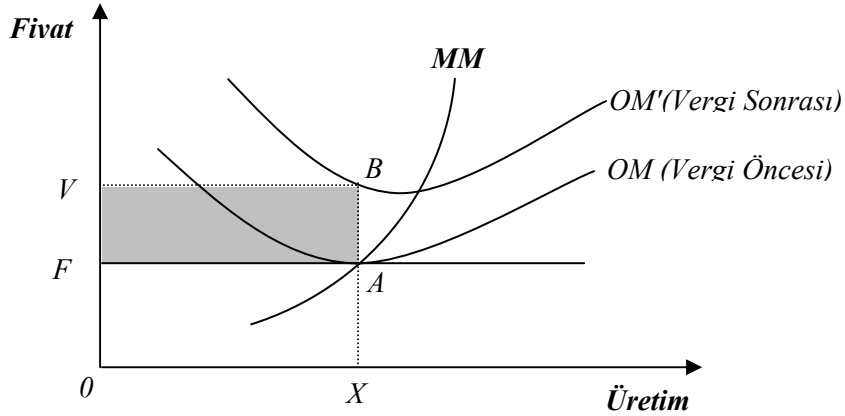
Burada verginin her iki mala da uygulandığı varsayılmıştır. Ancak vergi mallardan yalnız birine uygulanabileceği gibi, birine çok diğerine az uygulanabilir. Bu durumda etkileşim verginin uygulandığı yönde olacaktır. Verginin sonucu olarak; alınan malların talebinde meydana gelebilecek değişiklik, zorunlu mallarda lehte, diğerlerinde aleyhte olmaktadır.

Götürü bir verginin bireysel gelir, harcama ve tasarruf bileşimine etkisi ise, iki zamanlı modellerden yararlanılarak açıklanabilir. Bireyler gelirlerinin tamamını bu yıl tüketmekle Bu yıl tasarruf ederek daha sonraki yıllarda kullanmak arasında kayıtsızdılar. Eğer piyasada tasarruflara ödenen faiz oranı yüksek ise tasarrufa yönelme olacaktır.

2.2.2. Firmalar Üzerindeki Etkileri

Kısa dönemde tam rekabet piyasasında firma tek başına gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak (verginin fiyata eklenmesi veya toplam üretimin kısılması şeklinde) piyasa fiyatına etki edemez. Bu durumda firma kısa dönemde zararın ileride telafî edileceği ümidiyle götürü vergiyi kabullenecek ve vergi yansıtılmadan firma üzerinde kalacaktır. Eğer konulan vergi firmanın kaldıramayacağı büyüklükte ise o zaman firma faaliyetine son verebilecektir.

Uzun vadede ise; işletme yönetiminde ve teknolojik verilerdeki değişmelerin katkısıyla firma üretimini daha ucuza yapılabilme imkanını elde edecek veya firma ölçeğine uygun uzun dönem marjinal maliyet eğrisine sahip olacaktır. Bu durumda Şekil 2'deki gibi götürü verginin etkisini hafifletebilecektir.

Şekil. 2: Götürü Vergi Sonrası Ortalama Maliyetlerin Değişmesi

Eğer firmanın bulunduğu piyasa monopol bir piyasa ise; üretilen malın ikamesi olup olmamasına göre, götürü vergi monopol firmanın aşırı karını azaltacaktır. Malın ikame imkanı yoksa kar azalmadan vergi miktarınca fiyatlar yükselecektir. Ancak götürü vergi, firmanın marjinal maliyetlerini artırmış olabileceği için piyasa şartlarına dayanma gücünü azaltabilecektir.

2.3. Gelir ve Kurumlar Vergisinin Mikroekonomik Etkileri

Maliye politikasının önemli araçlarından birisi olan bu tür vergiler aynı zamanda bütçe gelirleri içerisindeki vergi gelirlerinin bel kemiği durumundadır.

2.3.1. Bireyler Üzerindeki Etkileri

Bireysel gelirler üzerine her hangi bir gelir vergisinin konması, bireylerin kullanılabilir gelirini etkilediği için harcamalarını kısıcı ve tasarruf bileşimini değiştirici bir etki yapar. Tüketicinin geliri vergilendirildikten veya vergilendirme oranı yükseltildikten sonra, tüketim harcamaları, tasarruf ve likidite arasında tercihler yeniden düzenlenerek gelir yeniden dağıtılacaktır. Bu yeni duruma göre bireysel marjinal tüketim oranı farklılaşabilecektir. Gelir vergisinin kısmi (ücretler üzerinden alınan vergilerin etkisi gibi) veya genel (faiz gelirlerinin de gelire eklenerek vergilendirilmesi gibi genel bir etki) oluşu ile vergi oranlarının yapısı, bireylerin harcama veya tasarruf kararları üzerinde büyük etkiye sahiptir.

Gelir vergisinin bireylerin çalışma hayatlarına ve heveslerine etkisi ise şöyle izah edilebilir; Vergilendirmeden sonra birey, vergiden önce yapmakta olduğu işe eşit zamanda bir çalışmayla devam ederse geliri azalacak, ancak bu gelirin birim marjinal faydası önceki gelirine göre daha yüksek olacaktır. Böylece bireyin satın aldığı her tüketim malının son birimi ona öncekinden daha çok fayda sağlayacaktır. Çünkü vergiden sonra birey azalan geliri ile, öncekiyle yaptığından daha az tüketim yapma imkanına sahip olacaktır (Knight, 1973, :55).

Bireyin geliri üzerinden vergi alınması onun çalışmadan geçirdiği boş zaman ayarlamasını da etkileyecektir. Birey verginin etkisiyle boş vakit tüketimini daha az kullanacaktır. Bu, bireyin vergi ile azalan gelirini önceki seviyesine yükseltebilmek için daha fazla çalışması veya ek işler yapması anlamına gelir.

Gelir vergisini savunanlara göre "*gelir*" bireyin ekonomik gücünü ölçen en uygun endektir ve vergilendirilebilir kapasiteyi en iyi ölçen bir birimdir. Gelir dağılımı açısından servet ve tüketim üzerinden alınan vergiler gelirin eşitsiz dağılımına neden olabilir. Gelir eşitliğinin sağlanması açısından -her ne kadar birey üzerinde olumsuz etkileri varsa da- gelirin vergilendirilmesi daha uygundur (Akalin, 1981, :294).

2.3.2. Firmalar Üzerindeki Etkileri

Gerek bireysel faaliyet gelirlerinden alınan gelir vergisinin ve gerekse tüzel kişiliğe haiz işletmelerin faaliyetlerinden alınan kurumlar vergisinin firmalar

üzerindeki etkileri geniş anlamda yarıma ve yerleşme durumlarını kapsamaktadır. Firmalar faaliyetleri üzerine konulan vergileri ileriye doğru (tüketici birimlere fiyat yükselterek) yansıtırlar ise konulan bu vergi firmalara değil yansıtılan tüketiciler üzerinde kalır. Geriye doğru yansıtılır ise (hammadde, yarı mamül, faktör sahiplerine fiyat düşürerek) bu vergi üretim faktörleri üzerine konulan bir vergi olarak faktör sahipleri üzerinde kalır.

Verginin bu şekilde yansıtılmasından dolayı vergi otoritesinin vergiden beklediği sosyal ve iktisadi etkiler hedefinden sapmış olur.

2.3.2.1. Tam Rekabet Şartlarında Vergilerin Üretim ve Fiyatlara Etkisi

Gelir vergisi ekonominin işleyişine genel olarak iki yoldan etki edebilir birincisi, firmaların kullanacağı mevcut üretim faktörlerinin arzını değiştirir. İkinci olarak da işletmelerin kararlarını değiştirmek suretiyle onların üretim faktörlerine olan talebinde değişmelere yol açar. Bu etkilerin her ikisi de milli gelirin seviyesini, oluşumunun ve dağılımını değiştirebilecek niteliktedir. Bu değişimler yalnızca iktisadi refah için önemli değişimler olarak kalmaz, aynı zamanda verginin dağılım modelini de değiştirebilir.

Gelir vergisinin üretim ve fiyatlar üzerindeki etkileri şimdiye kadar oldukça fazla tartışılmış, gerek teorik öngörüler ve gerekse ampirik araştırmalar birbirinden oldukça farklı, hatta zıt sonuçların ve görüşlerin doğmasına yol açmıştır. Bunların iki genel nokta altında toplamak mümkündür: Birincisi, tam rekabet şartlarında firmaların net karları üzerinden alınacak genel bir kurumlar vergisinin parasal yükünün mükellefler üzerinde yerleşeceği ve özellikle serbest piyasa şartları altında bunun üretim hacmi ve fiyatlar üzerinde etkili olmayacağı, verginin kısmi olması halinde de vergi kesintisinin çok güç olacağını ileri süren geleneksel görüştür. İkincisi ise, birinci görüşü eleştiren ve kesintinin yapılabileceğini savunan görüştür.

2.3.2.2. Monopol Piyasa Şartlarında Vergilerin Üretim ve Fiyatlara Etkisi

Tekelci firmanın da diğer bütün firmalar gibi kar amacıyla üretimde bulunduğu düşünülür ise, marjinal maliyet ile marjinal gelirin eşit olduğu düzeyde üretim miktarı ile fiyatı dengede olacaktır. Bu üretim düzeyine kadar her üretim biriminin marjinal geliri ile marjinal maliyeti arasındaki fark tekelinin o üretim biriminden elde ettiği karı verecektir. Tekelci firma marjinal gelir-marjinal maliyet eşitliğine n birim üretimde bulunduğu anda ulaşıyor ise, n birim üretimden elde edilen kar, onun oluşturan birimlerden teker teker elde edilen karların toplamıdır. Fakat sabit maliyetler, marjinal maliyet içerisinde gözükmeyeceğinden, net karı bulmak için sabit maliyetleri toplam kardan çıkarmak gerekir. Bir gelir vergisi ile bu net karın belli bir kısmı alınır ise tekilci firmanın denge üretimini ve fiyatları değiştirmez. Sabit maliyetler üzerinden alınan bir vergi ise marjinal maliyeti etkilemeyecektir. Şu halde tekelinin karı bir artıktır ve miktarındaki azalış

marjinal maliyet ve marjinal geliri etkilemez. Öyle ise; vergi konmadan önceki optimal üretim miktarı sürdürülebilir. Net kar vergisi konduktan sonra tekelinin arz ettiği mal veya hizmet miktarında değişme olmaz ve dolayısıyla fiyat aynı kalır. Neticede tekeli şartlarda net karın vergilendirilmesi refahı etkilemez.

Tekelinin ödediği vergiyi üretimini azaltarak fiyata yansıtması kendisini ödediği vergiden daha fazla bir yük altına sokması anlamına gelecektir. Çünkü yıl sonunda görecektir ki vergiye tabi geliri önceki yıla göre azalmıştır ve kendisi daha az vergi ödemektedir. Üretimi daraltmanın karını azalttığını gören tekeli, bundan sonraki yılda üretimi artırmaya (fiyatı düşürüp piyasa talebini artırmaya) ve dolayısıyla vergiye tabi net karı artırmaya çalışacaktır. Artış marjinal gelirin marjinal maliyete eşit olduğu optimum kar seviyesine kadar devam edecektir.

2.3.2.3. Kurumlar Vergisinin Üretim ve Fiyatlara Etkisi

Firmaların net karından alınan bir verginin yansıtılması imkanlarının analizi göstermiştir ki konulan her vergi tüketiciye yansıtılmıştır. Nitekim bu konuda yapılan ampirik araştırma ve anketlerden kurumlar vergisinin yansıtıldığını ortaya koymuştur. Esasında genellikle kurumlar, büyüklükleri veya sermaye oluşumları nedeni ile piyasayı paylaşmış ve piyasayı kontrol eder durumdadırlar.

Firmalar, vergiyi fiyata yansıtma yolunu tercih ederlerken, çeşitli output düzeylerindeki bütün maliyetleri ve talep tahminlerini göz önünde bulundurmamak zorundadırlar. Bu nedenle öz sermaye üzerinden sağlanacak en iyi kazancın gerektireceği maliyete karşı her zaman titiz davranacaklardır. Böyle bir kazanç oranının ise vergilerden sonra elde edilmesi gerekir. Bu arzu yansımaya zorlayan bir olgudur.

Vergi olarak kanunen ödediği kısmın yansıtılması talep elastikiyeti ve firmanın piyasadaki gücü gibi şartlar yanında şu üç şartla da ilgili olacaktır:

- Verginin oranı
- İşletmenin sermaye yapısı
- İşletme öz sermayesinin devir sürati

Kurumlar vergisinin kurumun fiyat politikası üzerindeki etkisinin ani ve yavaş olması veya yöneticilerin fiyat politikasını değiştirmeyi gerekli görmeleri yukarıdaki üç faktörden birincisine bağlıdır. Buna göre vergi oranında yapılacak çok az bir artış, fiyatlar üzerinde ani bir yükseliş meydana getirmeyecektir. Fakat vergi oranındaki önemli artışlar fiyat politikası üzerinde anında etkilere sahiptir.

Kurumlar vergisinin diğer bir etkisi de piyasalardaki şirketleşmeye etki etmesidir. Eğer kurumlar vergisi ağır ise, piyasada ortaklık dışı işletmelere (adi ortaklıklar, küçük işletmeler, bireysel gelir vergisine tabi işletmeler) fonların akışı sağlanmış olur. Bu da makro anlamda büyüme oranını olumsuz yönde etkiler. Ayrıca kurumlar vergisinin yansımaya etkisi, tasarruf fonlarına verilecek faiz

oranlarını azaltabileceğinden tüketicileri, vazgeçmeye razı oldukları cari tüketimden caydırarak verimsiz yatırımlara veya yeniden tüketime yönlendirebilir. Bu da firmaların yatırımlarını olumsuz yönde etkileyen bir olgudur. Her ne kadar tüketicilerin tasarruf arzları değişmemişse de fonların yönü değişmiş olur. Bununla birlikte ekonomide toplam yatırımlar da azalmış olur (Singer, 1972, : 143-145).

2.3.2.4. Kurumlar Vergisinin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Kurumlar vergisi öz sermayenin yanı sıra hesaplanması gereken faize de uygulandığı için yatırımlara engel olabilir. Kurumlar vergisinin işletmelerin yatırımları üzerindeki etkileri, teşebbüs kazançlarından alınan her vergi gibi yatırımların genişlemesi için gerekli fonları azaltacak yöndedir. Ancak bu vergi kendine has üç özelliği nedeniyle kurum yatırımları üzerinde farklı yönlerin etkiye sahiptir. Bu üç özellik şunlardır:

Verginin doğrudan kuruma yüklenmesi sebebiyle yöneticilerin kararlarını etkilemesi,

Kurum kazancının ortaklara dağıtılmadan vergilendirilmesi,

Kurum temettü gelirlerinin çift vergilendirilmesi,

Kurum yöneticileri kazanç üzerine yüklenen bir vergi karşısında vergi miktarını hemen yansıtamadıkları zaman ya dağıtılmayan kazanç veya temettülerde veya borç veya yeni hisse senedi ihracı ile elde edilecek fonlardan karşılık hususunda karar vermek zorundadırlar. Kurumun vergiyi ileriye yansıtamaması halinde vergi kurum fonlarının üzerine yığılacaktır.

2.4. Diğer Vergilerin Mikroekonomik Etkileri

Mikro açıdan üretici veya tüketici üzerinde dolaylı ve dolaysız etkide bulunan değişik bir çok vergiler bulunmaktadır. Bunlar da genel olarak diğer vergiler gibi üretici ve tüketici birimler üzerinde; üretim, yatırım, kullanılabilir gelir, tüketim, tasarruf ve benzeri ekonomik eğilimlerine, planlarına ve faaliyetlerine etkide bulunmaktadır. Genel bir ifadeyle, günümüzde verginin tarafsızlığı ilkesi, tarafsız devlet anlayışından müdahaleci devlet anlayışına geçişle birlikte önemini yitirmiştir. Bu nedenle her vergi bireysel ve piyasa kararları üzerinde mutlaka etkili olacaktır (Heper, 1982, : 78).

Üreticiler üzerindeki vergilerin maliyetler ve fiyatlar yoluyla ileriye veya geriye doğru yansıtılmasıyla baskılarının azaltılabilme imkanı varken, tüketici birimlerin böyle bir imkanları yoktur. Ancak, vergilendirilen malı almamak, vergisiz olan ikame malını almak, düşük vergili malı almak veya tüketimden vazgeçmek gibi kısıtlayıcı alternatiflere sahiptirler (Brochier-Tabatoni, 1971, : 216-219).

Kurumlar, gelir ve götürü vergilerin dışında bireylere ve firmalara mikro açıdan etki eden diğer vergileri de şöyle sıralamak mümkündür (Büyükerşen, 1974, : 88) :

- Kar üzerinden alınan vergiler,
- Üretim ve Gayri safi hasılat üzerinden alınan vergiler,
- Ek değer vergileri,
- KDV ve benzeri satış vergileri,
- Servet ve sermayeden ve değer artışlarından alınan vergiler,
- Servet transferlerinden alınan vergiler (Veraset ve İntikal Vergisi),
- Emlak vergileri,
- Taşıt alım vergileri, vb.

Devletin vergilendirme politikalarının yanı sıra tüketici veya üretici birimlerin durumlarını düzelterek yönde politikalar uygulayabilir. Bu politikalardan en önemlisi vergi iadesi politikasıdır ki, bununla ekonomik birimlerin vergilendirme nedeniyle kötüleşen durumları biraz olsun düzeltilmeye çalışılır ki böyle bir durumda vergilendirme sonucu oluşan olumsuz etkiler hafifletilmiş olur (Ünsal, 1998, :204).

3. BÜTÇE POLİTİKALARININ HARCAMA ETKİLERİ

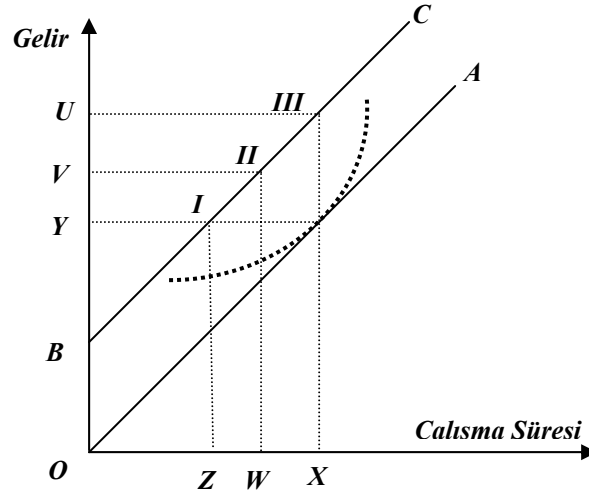
Bütçe politikalarıyla yapılan harcamalar, kamu ekonomisinden özel ekonomiye nakit ve mal olarak yapılan transferlerle, özel ekonomiden satın alınan mal ve hizmetlere karşılık yapılan ödemeler olarak iki genel grupta toplanabilir. Bunlardan; devletin mal ve hizmet karşılığında özel ekonomiye yönelttiği harcamaların etkileri, firmaların faktör sahiplerinden faktör alımına ait harcamaların etkileriyle aynı olacaktır. Genel iktisadi analiz yöntemleri kullanılarak bu etkiler ortaya konulabilir.

3.1. Fertlere Yapılan Transfer Ödemeleri

Fertlere yapılan transferler; işsizlik, hastalık, yaşlılık, felaket ve sosyal güvenlik ödemeleri gibi sosyal içerikli ödemeleri kapsar. Bu transferler götürü şekilde olabileceği gibi basit oranlı dağıtımlar şeklinde de olabilir. Bunların dışında çok çeşitli transfer ödemeleri de mevcuttur (Büyükerşen, 1974, 148-151).

3.1.1. Götürü Transferler

Götürü bir transfer bireyin ekonomik imkan doğrusunu Şekil-3'te gösterildiği gibi OA 'dan BC 'ye kaydıracaktır. Bu değişme; farklı ekonomik duruma sahip bireylere, yapılan işe, kazanılan gelirin miktarına ve bireylerin tercihlerine göre farklı olacaktır.

Şekil 3: Transferlerin Bireysel İmkanları Artırması

Eğer devletten bireylere yardım yoksa, birey OY kadar gelir için OX kadar çalışacaktır. Götürü bir devlet transferi yapılması onu BC üzerinde I gibi bir noktayı tercih etmesine sebep olacaktır. Bu ise bireyin yardımdan sonra daha az çalışarak yardımdan önceki geliri elde etmesi anlamına gelmektedir. Veya birey BC üzerinde II noktasını da seçebilir. Bu durumda da çalışma biraz azaltılmış olur ancak öncekine göre gelir daha da artırılmıştır. Bireyin III noktasını seçmesi halinde de çalışma süresi aynı kalmıştır ancak toplam gelir yapılan transfer kadar artmıştır. Ekstrem olaylarda birey I 'in solunda veya III 'ün sağında olmaya bile yönlendirilebilir.

Götürü bir transferin tasarruf hacmi üzerindeki etkileri ise oldukça ilginçtir. Bu tür transferler belirli bir yaştan sonra bireylere verilen sabit miktardaki bir emekli ikramiyesi olabilir ki bunlar genellikle geleceğe yönelik tasarruflar olarak beklenebilirler.

3.1.2. Basit Oranlı Transferler

Bazı transferler de gelire göre nispidirler. Mesela, işsizlik sigortası veya emekliliğin geçmişteki kazançlarla ilişkilendirilmesi halinde durum böyledir. Burada transferin çalışma veya emek arzı üzerine etkisiyle bireysel imkan eğrisi genişler. Eğer nispi bir yardımı götürü bir yardımla karşılaştıracak olursak, birey nispi yardımda götürü yardımdakinden daha çok çalışacaktır.

3.2. Firmalara Yapılan Transferler

Devletin firmalara yaptığı transferlerin analizinde de bireylere yapılan transferlerin analizinde olduğu gibi, firmaların maliyetlerini artıran vergilerin analiz modelini tersine çevirerek açıklamak mümkündür. Devletin firmalar yardımları doğrudan doğruya maliyet azaltan, karları artıran (veya zararları azaltan), bazı üretim faktörlerinin fiyatını düşüren veya gayri safi hasılatla eklenen unsurlar olarak değerlendirilebilir. Mesela, devlet bazı milli endüstrilerde uğranılan zararların bir kısmını veya tamamını karşılamak durumunda ise meydana gelecek etkiler net karlar üzerinden alınan vergilerin yaptığı etkinin tersi bir etkiye sahip olacaktır. Yine aynı şekilde eğer devlet her hangi bir üreticiye satılan üretim birimi başına sabit bir yardım ödemesi yapıyorsa (veya onun kabul ettiği fiyata sabit bir yüzde ilave ediyorsa), bu transferin etkisi gayri safi hasılat üzerinden alınan vergilerin etkilerinin tersi yönde olacaktır.

Bununla birlikte; firmalara devletçe yapılan bazı transfer türleri vardır ki, bunlar firmalar üzerindeki vergileme modellerini kullanmaya ve onların ters yönde işletilmesiyle analiz yapılmasına imkan vermez. Bunlardan dikkate değer bir örnek, zirai ürünlerin fiyatlarını destekleme politikasıdır. Birçok ülkede böyle bir uygulamaya sıkça rastlanır. Türkiye’de de Bakanlar Kurulunun hububat fiyatlarını belirlenmesi veya Toprak Mahsulleri Ofisi’nin hububat alım politikaları bu tür transferlere örnek verilebilir. Devlet, bu politikayla adeta üreticilere belirli bir minimum fiyatı garanti eder. Eğer gerçekleşen piyasa fiyatı bu fiyatın altında ise devlet duruma göre tamamen veya kısmen farkı ortadan kaldırır. Hububat, tütün, pamuk vb. ürünlerdeki destekleme alımlarıyla devletin verdiği fiyatla piyasa fiyatı arasındaki fark üreticilere transfer olarak verilen miktarlardır.

3.3. Mal ve Hizmet Harcamaları

Prodüktivitede artış sağlayan kamu harcamaları, sermayeden elde edilebilecek kazançların artmasına neden olacağı için özel tasarrufları artırabilir. Tüketim mallarının bedelsiz olarak tüketicilere sunulmasına yol açan kamu harcamaları; gelecekte ve şimdi tüketilecek olan ve özel olarak satın alınan bedava mallar arasındaki ilişkilere (tamamlayıcı, nötr ve rakip mallar) bağlı olarak gelirin şimdiki veya gelecekteki kullanımını etkiler. Yaşlılara bedava konutların verilmesiyle, ilk öğrenimin bedava bir hizmet olarak sunulması mukayese edildiğinde bireylerin tasarruf eğilimlerini farklı şekillerde etkileyecektir (Musgrave, 1980, :69-87).

3.4. Savunma Harcamaları

İlk anlamda savunma harcamalarının iktisadi etkileri ciddi bir sorun teşkil eder. Çünkü, olumlu etkilerin yanı sıra çok katı olumsuz etkileri de vardır. Genel anlamda savunma harcamalarının insanları ve kaynakları ekonomideki üretken alanlarda kullanmaktan alıkoyduğunu söylemek gerekir. Bunun sonucu olarak, bu

harcamalar tüketim ve yatırımı azaltmakta ve milli geliri ulaşabileceği seviyenin altında tutmaktadır. Bazı imalat alanlarında (otomotiv, inşaat, deri, tekstil, akaryakıt, elektrik vb.) üretimde bulunan teknik uzmanlara ve ilkel maddelere el koymak suretiyle askeri tüketim, özel tüketimdeki benzer malların maliyetini yükseltebilir. Hatta bunların imalini tedirgin edebilir. Nihayet savunma harcamaları ödemeler dengesini bozmak gibi bazı makro alanlarda da olumsuz etkilere sahiptir.

Olumlu etkileri bakımından bütçenin diğer bölümleri gibi savunma harcamaları da dağıtılan gelirler yoluyla dolaylı ve nakti etkiler yapabilmektedir. Milli gelir artışına, bilimsel araştırmaya ve teknik ilerlemeye verdiği hamle gücüyle ve temel sanayilere üretim alanları açmak yoluyla da etkilerde bulunabilir (Brochier-Tabatoni, 1971, :376-379).

3.5. Sübvansiyonlar

Gerçek hayatta hükümetler bazı malların bazı tüketiciler tarafından kullanılmasını teşvik etmek için sübvansiyon politikası izler. Sübvansiyon; firmaların-üreticilerin belirlenen malları belirlenen tüketicileri piyasa fiyatından daha ucuza satmaları ve aradaki farkı da hükümetin tahsil etmeleri anlamına gelir. Sübvansiyonlar hükümetlerin ellerinde geniş ölçüde kullanım alanı bulan ve çeşitli ekonomik konulara tahsis edilebilecek nitelikteki araçlardır. Genel olarak klasik anlamda fiyat politikası ve antiinflasyonist politika aracı olarak kullanılır. Modern anlamda ise, genel dengeye, hatta bir kısım teşebbüslerin bazı iş kollarının donatımına, sanayilerin yeniden organize edilmesine vb. etkilere sahiptir.

Sübvansiyonlar vasıtalı vergiler gibi piyasalarda alıcı fiyatları ile satıcı fiyatları arasındaki özdeşliği bozarlar. Sübvansiyon uygulamasının bulunduğu bir mal piyasasında, malın piyasa fiyatı çoğu zaman malın faktör fiyatının altındadır. Bir malın piyasa fiyatına o mala uygulanan birim sübvansiyon miktarı eklenirse faktör fiyatına ulaşılır. Aslında piyasada sübvansiyon politikasının temel hedeflerinden birisi mal veya üretim faktörlerinin fiyatlarını düşürerek onların tüketim ve kullanımını teşvik etmektir. Bu uygulamanın sonucu olarak kamu harcamaları kendiliğinden artmış olur (Bulmuş, 1994, :304-312).

Her hangi bir tüketim malına sübvansiyon uygulanması o malın üreticisi için bir gelir teşkil eder. Eğer sübvansiyon, artan maliyetlerle veya azalan verimle imal edilen bir mala verilmişse etkilerinden bir kısmı üretim artışından meydana gelen birim maliyetlerdeki artış tarafından emilecektir. Bu durumda üretim artışı zayıftır. Eğer sübvansiyon azalan maliyetlere göre imal edilen bir mala veriliyorsa, satış hacmindeki ve sübvansiyonun sosyal kazancındaki genişleme azami olacaktır. Çünkü sübvansiyon kazancına maliyet artışı da eklenecektir. Eğer maliyetler artıyorsa sübvansiyon, üretici karlarının iyileşmesi şeklinde özellikle üreticiler yararına olacaktır. Çünkü, sübvansiyonun tüketicilere olan faydası üretim maliyetlerindeki artış sonucu azalır. Buna karşılık maliyetler azalıyorsa,

sübvansiyon bu maliyet düşüşü nedeniyle tüketicilere aktarılma eğilimi gösterir (Brochier-Tabatoni, 1971, :383-386).

3.6. Sosyal Harcamalar

Bir kısım sosyal harcamalar emeğin verimliliğini artırma ve böylece milli hasılanın artışına katkıda bulunma etkisi gösterir. İşçilerin sağlığını, refahını, çalışma ortamını, bilgi ve becerisini iyileştiren bütün harcamalar emek sahibinin çabalarına daha büyük etkinlik kazandırır.

Bütün sosyal harcamaların etkileri kısa dönemde o kadar açık bir şekilde olumlu olmayabilir. Bir kısmı üretim üzerinde doğrudan bir etki beklemeden tüketim düzeyini artırmayı hedeflerken, bir kısmı da üretken olmayan nüfus gruplarının yaşam şartlarını iyileştirmeye yöneliktir. Yani bu tür harcamalar mal üretimi ve istihdam üzerinde etkili olmaktadır.

Nihayet sosyal harcamaların etkileri uygulama şartlarına göre de farklı olabilmektedir. Çünkü, aynı veya nakti olarak yapılan harcamaların etkilerinin aynı olmasını beklemek yanlış olur. Aynı harcamalar doğrudan idarece yapılmakta ve tüketiciler bunlardan bedava yararlanmaktadırlar. Parasal harcamalarda ise, verilen şahısların tercih haklarına göre etkiler doğurmaktadır. Parasal transferler (işsizlik, malüllük, dul-yetimlik, yaşlılık, gazilik vb. yardımları) bunlardan yararlananlara büyük tercih özgürlüğü sağlamaktadır (Brochier-Tabatoni, 1971, :392).

4. SONUÇ

Bütçe politikalarındaki değişiklikler; günden güne değişen ve karmaşık hale gelen ekonomik yaşam nedeniyle genellikle gelir ve harcama politikalarının değiştirilmesi şeklinde olmaktadır. Ekonomik yaşamın genişlemesi harcamaların artırılmasını zorunlu kılmakta bu da kamu gelirlerinin artırılmasını gerektirmektedir.

Devletin gelir elde etmede en büyük aracı olan vergiler; konu, kapsam, oran veya muafiyet ve istisna uygulamalarının değiştirilmesi yoluyla artırılabilir. Bireysel olarak kullanılabilir geliri kısıtlayan bu uygulamalar piyasa bazında azalan tasarruflar yoluyla yatırımları olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Harcamalar günlük yaşamın kaçınılmaz bir olgusu olarak ekonomide yerini almaktadır. Bir ekonomide harcamaların artırılması makro açıdan ekonomik yaşamın, piyasaların hareketlenmesine, yatırımların hızlanmasına, atıl kapasitenin ekonomiye kazandırılmasına katkıda bulunabildiği gibi mikro açıdan devletin bireysel harcamaları (transferleri, sübvansiyonları, sosyal harcamaları vb.) artırması bireylerin kullanılabilir gelirini etkilemektedir. Böyle bir politika yaşam standardı yüksek ülkelerde tasarruf davranışlarını olumlu etkilerken, az gelişmiş ülkelerde doymamış bir tüketim potansiyelinden dolayı tüketim harcamaları artabilmektedir.

Devletin gelir-harcama politikalarını değiştirmesi kaçınılmazdır. Ancak; vurgulanması gereken "sosyal devlet" ilkesi gereğince vergilemenin eşitlik ve adalet prensibine azami bağlılığı esas olmalıdır. Daha da önemlisi, ekonomide mevcut gelir kaynaklarının -vergi mükelleflerinin- daha fazla bunaltılmadan yüzde ellilere varan kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması ile gelir artırıcı politikalar izlenmesi daha uygun olur.

Kaynakça

- AKALIN, Güneri, (1981), *Kamu Ekonomisi*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No:486, Ankara.
- AKSU, A. Ömer; (1986), *Gelir ve Servet Dağılımı*, İ.Ü.Yayınları, No: 3698, İstanbul.
- ARSAN, Üren; (1986), *Vergi Yükü Üzerine Bir İnceleme*, A.Ü.S.B.F.Yayınları, No:2641, Ankara.
- BROCHIER, Hubert - TABATONI, Paol; (1971), *Mali İktisat*, Çev: A.Edaş, İ.Ü.Yayını, No: 1712, İstanbul.
- ; (1980), *Fiscal Systems*, Yale University Press.
- BULMUŞ, İsmail; (1994), *Mikro İktisat*, Eğitim Yayınları, Ankara.
- BÜYÜKERŞEN, Yılmaz, (1974), *Vergi Tesirlerinin Mikro İktisadi Analizi*, İ.T.İ.A. Yayınları, No: 71/37, Eskişehir.
- COŞKUN, Gülay; (1994), *Devlet Bütçesi*, 4. Baskı, Turhan Kitapevi, İstanbul.
- ELHANAN, Helpman; (1988), *Economics Effects of the Government Budget*, Mit Press, Cambridge.
- ERGİNAY, Akif; (1985), *Kamu Maliyesi*, 11. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara.
- HEPER, Fethi; (1982), *Türkiye'de Servetlerin Vergilendirilmesi*, İ.T.İ.A.Yayınları, Eskişehir.
- KNIGHT, F. H.; (1973), *Risk Uncertainty and Profit*, London.
- MUSGRAVE, A.Richard; (1987), *Kamu Maliyesi Teorisi II*, Çev: O.Şener, Marmara Ün. Yayını, No: 452, İstanbul.
- ÖZER, İlhan; (1977), *Vergileme İlkeleri ve Türk Vergi Sistemi*, TOAİE Yayınları, No:163, Ankara.
- SINGER, M.Neil; (1972), *Public Microeconomics*, Little Brown Series In Economics, Boston.
- SÖNMEZ, Nezihe; (1980), *Bütçe ve Bütçe Politikası*, İstiklal Matbaası, İzmir.
- TÜSİAD; (2000), *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, Yayın No: Tüsiad-T/2000-12, İstanbul.
- ÜNSAL, Erdal, (1998), *Mikro İktisat*, 2.Baskı, Kutsan Ofset Matbaacılık, Ankara.